

Романуцький В.М.

УДК 008: 130.1

ОСНОВНІ ЗМІСТОВНІ МЕЖІ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ДИЛЕМИ
ІНДИВІДУАЛІЗМ–КОЛЕКТИВІЗМ

Анотація. У статті окреслено основні змістовні межі дослідження дилеми індивідуалізм–колективізм як основного виміру культурної варіативності. Особливу увагу приділено ключовим поняттям дослідження, зокрема визначенню універсальних ціннісно–культурних дефініцій у межах співвідносних параметрів, які представлені у відповідних наукових напрацюваннях; визначенню актуальності дослідження даних конструктивів для української культурології; окресленню основних умов самовизначення української культури на шляху інтеграції у світовий культурний простір.

Ключові слова: індивідуалізм, колективізм, універсальні культурні цінності, культурна дилема.

Аннотация. В статье очерчено основные содержательные границы исследования дилеммы индивидуализм–коллективизм как основного измерения культурной вариативности. Особое внимание уделено ключевым понятиям исследования, в частности определению универсальных ценностно–культурных дефиниций в пределах соизмеримых параметров, которые представлены в соответствующих научных разработках; определению актуальности исследования данных конструктивов для украинской культурологии; обозначению основных условий самоопределения украинской культуры на пути интеграции в мировое культурное пространство.

Ключевые слова: индивидуализм, коллективизм, универсальные культурные ценности, культурная дилемма.

Summary. This article outlines the main substantive research beyond the dilemma of individualism–collectivism as an essential dimension of cultural variability. Particular attention is paid to the key concept of the study, including the definition of universal cultural definitions within spivymirnyh parameters, determining the relevance of research data konstruktiv for Ukrainian culture and the formation of the basic conditions for self Ukrainian culture's integration into the global cultural space. The author analyzes the scientific literature on the research topic and draws conclusions that scientists have different definitions universal cultural definitions, most of which are combined to a topic, which was formed as a result of their understanding within the correlative parameters, the polar clusters (G. Hofstede) binary oppositions values (K. Klakhon) dichotomies, continuum (A. Zharov), values and cultural dilemmas (F. Trompenaars, J. Krasnoholova) and others. In most modern developments focuses on the study of the continuum of individualism–collectivism. The main theoretical and methodological foundations of the study of individualism – collectivism developed within Western Studies: labor F. Klakhona, F. Strodbeka, D. Matsumoto, H. Triandis, F. Trompenaarsa, S. Schwarz, G. Hofstede et al. Among the Russian research achievements deserve special attention A. Zharov, Y. Knyazev, N. and J. Latova, A. Sasa et al. Ukraine has attracted the attention of labor T. Kamenska, A. Maximova, E. Mouradian, S. Pochebut, I. Meyzhys et al. Studies of individualism–collectivism will help answer basic questions, without which it is impossible to speak about the search for adequate solutions to today's challenges socially significant problems facing the Ukrainian culture.

Keywords: individualism, collectivism, universal cultural values, cultural dilemma.

Культурцентристська парадигма, яка домінує у сучасній науці, акцентує увагу на визначальному впливі культури на умови життєдіяльності людей (матеріальної, духовної, інтеракціональної сфери), що змушує дослідників дедалі частіше переорієнтувати власні наукові погляди з аналізу політичного й економічного контексту на культурний, наголошуючи на пріоритетному дослідженні культурно–ментальних чинників. Останні в межах конкретної культури не тільки впливають на формування ціннісних орієнтацій і диспозицій, а й визначають ціннісні експектації, які вимагають для свого задоволення відповідного типу економічної і політичної організації.

Крім того, розуміння культури як складної та самоорганізованої системи, поліваріантного явища, яке, у свою чергу, впливає на організацію всіх аспектів існування людини, викликало не тільки активізацію наукового інтересу до її дослідження, а й спровокувало підвищену увагу до тих аспектів буття людини і суспільства, які сьогодні можуть бути визначені як найбільш цінні для культурної самобутності та збереження національної ідентичності. Тому вивчення культур проковує певні ускладнення, насамперед пов'язані з різноманітністю іманентно притаманних кожній культурі ціннісних феноменів, що, у свою чергу, проковує наукове усвідомлення необхідності визнання, а відповідно – пошуку і вивчення культурних констант – універсальних ціннісно–культурних дефініцій.

Універсальні культурні цінності, більшість з яких об'єднані певною темою, яка визначає їх континуумно–дилемний характер, забезпечують внутрішню цілісність культури та полегшують розуміння її «зовнішніх» проявів у порівнянні з іншими культурними системами.

Відтак визначення основних напрямів сучасних культурологічних досліджень у контексті пошуку адекватних сучасним глобалізаційним викликам відповідей на низку практичних проблем, які з невідвратною необхідністю постають перед українською культурою, можливо лише за умови концептуального аналізу універсальних ментальних цінностей, питання вибору яких повинні вирішувати всі культури.

Отже, мета дослідження – окреслити основні змістовні межі теоретичного осмислення універсальної культурної дилеми індивідуалізм–колективізм з обґрунтуванням перспективності подальших досліджень у цьому напрямі наукових пошуків української культурології.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі дослідницькі завдання:

- визначити актуальність дослідження культурної дилеми індивідуалізм– колективізм для української культурології;
- проаналізувати сучасний стан наукових напрацювань з теми дослідження;
- обґрунтувати значення дослідження культурної дилеми індивідуалізм–колективізм для пошуку основних шляхів вирішення суспільно–значущих проблем, які сьогодні постають перед українською культурою на шляху інтеграції до світової культурної спільності.

Актуальність дослідження культурної дилеми індивідуалізм–колективізм зумовлена такими аспектами. По–перше, загальновідомо, що для успішної інтеграції української культури у світову насамперед необхідні ґрунтовні знання про відмітні й загальні риси різних за характером культурно–цивілізаційних явищ і процесів, які визначатимуть її сталий розвиток з урахуванням унікальної ментальної самобутності й перспективи подальших трансформацій у порівнянні й відповідності до загальних світових тенденцій. Крім того, в умовах суперечливих глобалізаційних трансформацій перед українською культурою постає питання збереження національних еталонів, традицій, звичаїв, що в перспективі уможливіє вироблення основних концепцій не тільки зі збереження культурно–ментальної самодостатності, а й органічного «залучення» новацій, оскільки дає можливість зрозуміти перебіг усіх культурних процесів.

По–друге, актуальність дослідження універсальних ментальних цінностей, зокрема індивідуалізму–колективізму, зумовлена активізацією міжкультурної взаємодії, яка вимагає адекватного врахування особливостей інтеракції представників різних культур, які поведуться й оцінюють один одного згідно зі сформованими у певному культурно–ментальному середовищі диспозиціями, цінностями тощо, однак часто змушені вирішувати спільні завдання.

Аналіз наукової літератури з теми дослідження дав можливість зробити висновки, що вчені по–різному визначають універсальні культурні дефініції: культурні виміри (Г. Хофстеде), прецедентні феномени (Ю. Караулов), культурні синдроми (Г. Тріандіс), скріпи (Л. Гришаєва), центральна зона культури (Е. Шилз), суб'єктивні аспекти культури (Д. Мацумото), ядра, патерни (А. Кребер, Р. Бенедикт, К. Клакхон), культурні стандарти (А. Томас), базова культурна конструкція (Т. Стефаненко), культурні константи (Ф. Клакхон, Ф. Стробек).

На основі визначення основних універсальних культурних феноменів, більшість з яких, як вже зазначалося, об'єднані певною темою, сформувалося їхнє розуміння в межах співвідносних параметрів, полярних кластерів (Г. Хофстеде), бінарних опозицій ціннісних орієнтацій (К. Клакхон), дихотомій, континуумів (О. Жарова), ціннісно–культурних дилем (Ф. Тромпернаарс, Ю. Красногорова), елементів, об'єднаних певною темою (Г. Тріандіс) та ін.

Аналіз наукових напрацювань також свідчить, що в більшості сучасних крос–культурних напрацювань основна увага приділяється дослідженню континууму індивідуалізм–колективізм як основного в питаннях диференціації культури, що дослідники конкретизують такими положеннями: даний конструкт вважається одним з основних змістовних полів виміру культурної варіативності (О. Жарова); найбільш значущим суб'єктивним показником культурної варіабельності (Д. Мацумото); фундаментальною характеристикою, застосовною до всіх суспільств світу (А. Бодалев); головним виміром культур (В. Дружинін).

Прикметно, що дослідження дилеми індивідуалізм–колективізм, крім науково–теоретичного, має й прикладне значення, яке можна обґрунтувати такими положеннями: існує певна згода в концептуальному розумінні щодо цих понять серед крос–культурних дослідників; ці конструкти можуть бути використанні для пояснення поведінки самих психологів–дослідників (Д. Мацумото); усвідомлення індивідуалістських і/або колективістських орієнтацій є головною умовою навчання ефективній взаємодії з представниками інших культур; вивчення індивідуалізму–колективізму, який акцентує на значимості особистості або колективу, може стати тією ланкою, яка може пов'язати воедино різні культурні системи в умовах глобалізованої взаємодії; ці конструкти можна використовувати для пророкування й інтерпретації культурних відмінностей.

Основні теоретико–методологічні основи дослідження дихотомічних культурних констант, до яких відносять дилему індивідуалізм–колективізм, переважно розроблялися в межах західних студій. Серед найбільш відомих досліджень можна виділити праці Ф. Клакхона й Ф. Стробека [14], Д. Мацумото [7], Г. Тріандіса [12], Ф. Тромпенаарса [13], Ш. Шварца [16], Г. Хофстеде [15] та ін.

Серед російських досліджень на окрему увагу заслуговують напрацювання Е. Басіної [1], О. Жарової [2], Ю. Князева [4], Н. Латової і Ю. Латова [6], А. Саса [11] та ін.

В українській науці привертають увагу праці Т. Каменської й А. Максимової [3], О. Мурадян [8], С. Патлах [9], Л. Почебут і І. Мейжис [10] та інших дослідників.

Тут варто зазначити, що серед досліджень, які стосуються предмета нашого аналізу, переважають ті, які окреслюють риси української ментальності, пов'язані з умовами матеріального побутування українців, зокрема економічною, політичною й соціальною сферою. Про перевагу таких досліджень свідчить низка дисертацій, які в різні часи захищалися в Україні під характерними назвами й шрифром спеціальності. Та й властиво проблемам індивідуалізму–колективізму в них приділена незначна увага.

Серед найбільш ґрунтовних робіт можна хіба що виділити дисертаційне дослідження Олександра Корха «Проблема індивідуалізму (історико–філософський аналіз)» [5] на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук. На жаль, цілісного культурологічного дослідження із зазначеної проблематики в Україні відшукати важко, що також можна вважати визначальним чинником, який актуалізує дослідження дилеми індивідуалізм–колективізм в межах української культурології.

Загалом науковий аналіз дилеми індивідуалізм–колективізм як основного виміру культурної варіативності повинен бути спрямований на вирішення таких дослідницьких завдань:

- визначення місця і ролі конструкту індивідуалізм–колективізм у системі крос–культурних категорій, які на сучасному етапі наукових досліджень зумовлені багатомірністю таких понять, як універсальні культурні феномени, культурна варіативність і варіабельність, ціннісні дилеми (дихотомії, континууми, бінарні опозиції тощо), що пов'язано з системою національно–ментальних цінностей, які виступають основним організуючим і структурним чинником у системі сучасної культурологічної методології;
- останнє дасть можливість спрямувати увагу на визначення концептуальних принципів дослідження індивідуалізму–колективізму в контексті новітньої крос–культурної методології, яка інтегрує знання з різних сфер гуманітаристики на засадах міждисциплінарності, парадигми системності, плюралізму й наукової гетерогенності, що, у свою чергу, вимагає ґрунтового системного дослідження напрацювань представників різних сфер наукового знання – філософів, соціологів, психологів (соціальних, крос–культурних, етнічних), антропологів і ін.;
- з'ясування особливості української ментальності, на формування якої вплинули соціальні, психологічні, економічні й політичні фактори, які в майбутньому визначили й, можливо, надалі визначатимуть превалювання в українській культурі одного з біполярних феноменів континууму індивідуалізм–колективізм;
- визначення й обґрунтування можливих шляхів розвитку української культури з урахуванням індивідуалістських та/чи колективістських пріоритетів на засадах раціонально–розумного поєднання внутрішньозмістовних ментальних цінностей із проєкціями на сучасні уявлення про особливості культурного співжиття, основною метою якого повинне стати прагнення до добробуту та суспільної злагоди.

Вирішення поставлених дослідницьких завдань, які можуть бути покладені в архітектоніку дисертаційного дослідження дилеми індивідуалізм–колективізм, дасть можливість відповісти на основні питання, без врахування яких неможливо говорити про пошук адекватних сучасним викликам шляхів вирішення суспільно–значущих проблем, які постають перед українською культурою. До них можна віднести:

- формування нових умов і моделей самовизначення та самоідентифікації в умовах активізації і поширення процесів глобалізації, пов'язаних з дедалі зростаючою соціальною мобільністю, міграцією, мультикультурністю, універсалізацією, транскультурністю й іншими почасти неоднозначними культурно–цивілізаційними трансформаціями;
- пошук «внутрішніх» універсальних культурних констант, які не лише забезпечують внутрішню цілісність культури, а й полегшують розуміння її «зовнішніх» аспектів у порівнянні з іншими цілісними культурними системами;
- активізація в українській культурі процесів, явищ та закономірностей, які, з одного боку, є спільними для більшості культур світу, а з іншого – можуть специфічно проявлятися на українських культурних теренах та надалі впливатимуть на особливості українського культуротворення на шляху інтеграції до світової спільноти.

Джерела і література:

1. Басина Е. З. Индивидуализм и коллективизм в постсоветском обществе (дифференциация социальных установок) / Басина Е. З. // Человек в переходном обществе. – М., 1998. – С. 88–112.
2. Жарова Е. Использование понятий "индивидуализм" и "коллективизм" как социально–психологических характеристик в кросс–культурной психологии / Жарова Е. // Социально–психологические проблемы образования: вопр. теории и практики. – М., 2007. – Вып. 5. – С. 39–45.
3. Каменская Т. Г. Становление индивидуализма в современном украинском обществе / Каменская Т. Г., Максимова А. С. // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. Соціологічні і політичні науки. – 2012. – Т.17. Вип. 2(6). – С. 9–15.
4. Князев Ю. Индивидуализм и коллективизм – противоречивые начала личности и общества / Князев Ю. // Экономист. – 2008. – № 6. – С. 39–45.
5. Корх О. М. Проблема індивідуалізму (історико–філософський аналіз) / Корх О. М. // Автореф. дис... на здоб. наук. ступ. д. філос. н. – Дніпропетровськ, 2002. – 36 с.
6. [Латов](#) Ю. В. Восточнославянские страны на ментальной карте мира по Г. Хофстеду / [Латов](#) Ю. В., [Латова](#) Н. В. // Научные труды Донецкого национального технического университета. – Донецк: ДонНТУ, 2010. – С. 161–168.
7. Мацумото Д. Психология и культура / Мацумото Д. // 36. статей. – СПб.: Питер, 2003. – 718 с.: ил. – (Серия: Мастера психологии).
8. Мурадян Е. С. Ценностные группы коммунитаристов и индивидуалистов в современном украинском обществе: сравнительный анализ / Мурадян Е. С. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Mtpsa/2008/articles/Myrad.pdf.
9. Патлах І. М. Національний менталітет як об'єкт етнополітичного аналізу / Патлах І. М. // Автореф. дис... на здоб. наук. ступ. канд. політ. наук : спец. 23.00.05 – етнополітологія та етнодержавознавство. – К., 2002. – 13 с.
10. Почебут Л. Индивидуализм чи колективізм? Соціально–психологічний погляд на історію і політичну культуру України / Почебут Л., Мейжис І. // Політичний менеджмент [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politik.org.ua/pfv.php>.
11. Сас А. Д. Индивидуализм как причина кризиса социальной идентичности / Сас А. Д. // Берестень. – Вел. Новгород, 2009. – № 1 (3). – С. 370–373.

12. Триандис Г. К. Культура и социальное поведение /Триандис Г. К. – М. : Форум, 2007. – 384 с.
13. Тромпенаарс Ф. Национально–культурные различия в контексте глобального бизнеса / Тромпенаарс Ф. – Минск: Попурри, 2005. – 528 с.
14. Kluckhohn C. Culture: a Critical Review of Concepts and Difinitions /Kluckhohn C., Kroeber A.L. / Papers peabody Mus. – 1952. – № 47. – № 1. – P. 46–74.
15. Hofstede G. Culture's consequences /Hofstede G. // Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations. – London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 2001. – P. 209–211.
16. Schwartz S. H. Universals in the structure and content of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries /Schwartz S. H. // In M.P.Zanna (Ed.) Advances in Experimental Social Psychology. – Orlando, FL: Academic. – 1992. – Vol. 25. – P. 1–65.

Доброєр Н.В.

УДК 008

ФЕНОМЕН ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ

***Анотація.** Стаття присвячена визначенню культурологічного змісту, специфіки, сутності глобалізації як феномена культури. Також розкриттю атрибутивних характеристик поняття «глобалізація», культурологічних аспектів в сучасних концепціях глобалізації.*

В роботі простежена історія становлення поняття «глобалізація» в культурологічному просторі, виділена концептуальна еволюція теорій глобалізації. Також продемонстровано процес глобалізації в процесах сучасній культурі. З трьох напрямів теорій глобалізації, було зроблено акцент на третьому – дискурс віртуалізації, та пояснено, як реалізується процес глобалізації у віртуальній реальності. Визначено механізми і форми впливу глобалізації на ціннісно–нормативні основи національних культур, на можливості культурної ідентифікації.

***Ключові слова:** глобалізація, віртуальність, культура.*

***Анотация.** Статья посвящена определению культурологического содержания, специфики, сущности глобализации как феномена культуры. Также раскрытию атрибутивных характеристик понятия «глобализация», культурологических аспектов в современных концепциях глобализации.*

В работе прослежена история становления понятия «глобализация» в культурологическом пространстве, выделена концептуальная эволюция теорий глобализации. Также продемонстрирован процесс глобализации в процессах современной культуры. С трех направлений теорий глобализации, был сделан акцент на третьем – дискурс виртуализации, и объяснено, как реализуется процесс глобализации в виртуальной реальности. Определены механизмы и формы влияния глобализации на ценностно–нормативные основы национальных культур, на возможности культурной идентификации.

***Ключевые слова:** глобализация, виртуальность, культура.*

***Summary.** This article is devoted to the definition of cultural content, specificity, essence of globalization as a phenomenon of culture. Also disclosed attributive characteristics of "globalization", cultural aspects in modern concepts of globalization.*

This paper examines the historical attitude of "globalization" in culturological space allocated conceptual evolution of theories of globalization. Also shown in the globalization process in modern culture. Of the three areas of theories of globalization, it focuses on the third – the discourse of virtualization and explains how globalization is realized in virtual reality. The mechanisms and forms of globalization on the value–normative foundations of national cultures, the possibility of cultural identification.

Theoretical and practical significance of the study determined expandable theoretical representation in culture–philosophy associated with problems of the dynamics of intercultural communication, globalization. Summary of findings and can be used for further study of the problem of global cultural space. The results can be used by historians, philosophers, sociologists, cultural studies, political scientists and other researchers engaged in reflection of cultural phenomenon.

***Keywords:** globalization, virtuality, and culture.*

Вступ. В даний час, незважаючи на триваючі колізії ідейно–політичні протистояння, економічне суперництво, геополітичні і військово–стратегічні зіткнення, все виразніше проглядає тенденція до наростання єдності людства в рамках всієї планети. Це пов'язано з необхідністю всесвітнього співробітництва з метою нейтралізації глобальних викликів, які загрожують виживанню людства як біологічного виду.

Початок ХХІ ст. являє собою переломний момент історії людства, і все більш явними стають такі аспекти його розвитку, які не вкладаються в сформовані уявлення про всесвітню історію, соціумі та цивілізації в цілому. Дослідники констатують перехід не просто на новий етап глобалізації і віртуалізації історичного розвитку, а в нове системне стан соціуму. Формуються принципово нові, відмінні від існуючих до сьогоднішнього дня і визнаються як загальних, істотні, необхідні та достатні характеристики соціальної еволюції в цілому.

Актуальність теми дослідження. У сучасному світі ми стикаємося з безліччю проблем і суперечностей, основною причиною яких є глобалізація людської діяльності. Вона розглядається в різних галузях знання, як процес або явище, де виділяються економічна, політична і культурна складові. Однак, вона більше, ніж процес або явище, вона – нова всеохоплююча філософія світоустрою і мірофункціонування, дія якої позначається на розвитку окремих держав і всього світового співтовариства, зачіпає всі сфери людської діяльності. В сучасному світі проблематика глобалізації є однією з найбільш